

ahol arra készítette fel a Hitvalló Egyház lelkészjelöltjeit, hogy hogyan követhetik Krisztust a Harmadik Birodalomban. Tanítványaival együtt a Hegyi Beszéd értelmezésében mélyedt el, s különös figyelmet szentelt „az ellenség szeretete” témájának, s ezen keresztül még inkább elmélyítette erőszakellenes meggyőződését (magyarul: *Követés*, Luther Kiadó, 1996).

Mindezek alapján az ellenálló Bonhoeffert az aktív erőszakmentes ellenállás korai képviselői közé sorolhatnánk. A történet azonban fordulatot vett: 1939 nyarán csatlakozott azoknak a magas rangú katonatiszteknek, tisztviselőknek és Abwehr-ügynököknek a csoportjához, akik eleget tudtak Hitler rémtetteiről, és elég elszántak voltak ahhoz, hogy akár a Führer élete árán is megpróbáljanak más irányt adni az eseményeknek. Bonhoeffer az Abwehr munkatársa lett és ekként kettős ügynök: látszólag a Harmadik Birodalom hírszerzőjeként járta Európát, valójában a német belső ellenállás életéről vitt híreket ökumenikus kapcsolatainak, hogy rajtuk keresztül elérjék a Szövetségesek csúcsvezetőit. A diplomáciai erőfeszítések kudarcot vallottak, a Szövetségesek Németország teljes és feltétel nélküli kapitulációjáig nem voltak hajlandók semmiféle belső ellenzékéről tudomást venni. Az ellenzék számára tehát maradtak a merényletek, melyek, tudjuk, nem sikerültek. A hálózat lebukott, a Führer pedig, néhány nappal a teljes összeomlás előtt, bosszút állt.

Dietrich Bonhoeffer egy pillanatra sem felejtette el, hogy gyilkosságra készülni bűn, mégis, tudatosan vállalta ezt a bűnt, ahogyan fogalmazott, „részesedést az idegen bűnben”. Vállalása szorosan kapcsolódott felelősségtelmezéséhez, ez utóbbi pedig az Isten-ember kapcsolat hagyományos német evangélikus felfogásához, amelynek középpontjában a kérdés és feltétel nélküli engedelmisség áll. Korábbi pacifista meggyőződése, véleményem szerint, végül léket kapott a teológiája mélyáramaiban rejtőzködő zátonyokon. Döntése évtizedeken keresztül érvet szolgáltatott azok számára, akik egy-egy erőszakos helyzetben járhatatlannak ítélték az aktív erőszakmentes ellenállás jézusi útját, és arra hajlottak, hogy a keresztyének különleges felelősségévé tegyék az erőszakos ellenállást. Walter Wink, a jézusi „harmadik út”, azaz az aktív erőszakmentes ellenállás egy mai amerikai képviselője szerint, ha Bonhoeffer tudta volna, hogy döntése táplálni fogja a „megváltó erőszak mítoszát” (ez Wink teológiai reflexiójának egy kulcskifejezése), bizonyára a Hitlerrel szembeni ellenállás más útját választotta volna. Wink többek között Alan Boesak dél-afrikai teológusra is gondolhatott, aki az 1988-as amszterdami Bonhoeffer-konferencián Bonhoeffer döntésére hivatkozva szinte sürgette az apartheid rezsimmal szembeni erőszakos fellépést. Az erőszakos ellenállás, azóta jól tudjuk, nem játszott komoly szerepet az apartheid kormány 1994-es bukásában,

majd a „szivárvány-nemzet” kibontakozásában, viszont olyan sárkányfog-veteménnyé vált, aminek a rossz következményeit máig szenvedti Dél-Afrika társadalma.

Úgy tűnik viszont, hogy a Bonhoeffer-értelmezés ebből a szempontból új szakaszba lép. A 2001. szeptember 11-i terrortámadás újra a középpontba állította az erőszak kérdését, s élesen szembefordította az erőszak híveit az aktív erőszakmentes ellenállás képviselőivel. Az amerikai Stanley Hauerwas, aki a radikálisan erőszakmentes tradíció ismert képviselője, 2004-ben nagy tanulmányt jelentetett meg, amiben visszaperli Bonhoeffert azoktól az értelmezőktől, akik az erőszak melletti döntés igazolóját találták meg benne. Hauerwas fő tétele, hogy Bonhoeffer szenvedélyesen ragaszkodott „az igazsághoz”, a Szentírásban kinyilatkoztatott igazság pedig nem hagy kétséget afelől, hogy Jézus erőszakmentes életformára hív. Különbséget tesz Bonhoeffer „teológiája” és „hitének megélése” között, szerinte az utóbbiból nyerhetőek azok az új inspirációk, amelyek „szeptember 11.” tragikus tapasztalata után megújíthatják az erőszakkal szembeni ellenállás szellemét.

Bár örülhetünk Hauerwas kezdeményezésének, tartok tőle, hogy Bonhoeffer értelmezésében még nem mondta ki az utolsó szót. Bonhoeffer hitét és teológiáját ugyanis nem választhatjuk el egymástól (ehhez hasonlóra korábban mások is tettek kísérletet), s nem kerülhetjük el egész ellentmondásos örökségének a vizsgálatát. Az erőszakot elutasító keresztyén élet feltételei világosabb megragadásához viszont éppen egy ilyen komplex életmű átgondolása nyújthat igazi segítséget, hiszen odaállít bennünket a végső kérdés elé: kicsoda Isten, aki az erőszakmentes ellenállásra bátorít bennünket? Ebben az istenkeresésben pedig útitársunk lehet a száz éve született Dietrich Bonhoeffer is.

HOLLAI KERESZTÉLY

EGYHÁZI-REND, PAPSÁG...

Ennek a fogalomnak több szintje van, több funkciót takar, és talán nem is felelhet meg ezeknek egyféle ember. Az első szint a szűk családi kör közegében él. A családfő egyik szerepe éppen az, hogy megpróbálja a közös asztalnál, a közös evésnél összetartani a családját, nagyobb ünnepeken a nagyobb családot. Egy-egy bibliai részlettel, tanítással az asztal körül ülők körébe csalni Jézust. Persze nem kell egész év alatt bibliát olvasni, elég egy-egy részlet – talán a Hegyi Beszédből. – Majd egy-egy ízléses, jó viccen biztosan Jézus is együtt nevet velünk!

Lehet olyan szokás, családi berendezkedés, hogy az esti gyermekfürdetés után jön össze éppen az egész család, s a nap befejezése képen beszélgetnek egy-egy bibliai tanításról az anya segédletével. Lényeg, hogy az ember

lelke otthon, s a legkisebb korban is találkozzék hitelesen – amit a családfő szavai jelentenek –, Jézus tanításával.

Ehhez nem kell nagyobb teológiai képzettség, sokkal inkább a családi szeretet melege.

Egy kicsit bővebb terület az, amikor baráti családok – 10-12 ember – jönnek össze bizonyos rendszerességgel, hogy előre megbeszélt témáról beszélgessenek. Ekkor már jó, ha van egy vezető személyiség (egy papféle?), aki talán jártasabb a vallás dolgaiban, másrészt nem hagyja, hogy szanaszét fussanak a gondolati szálak. De nagyon természetes, hogy mindenki elmondhassa a maga gondolatait, esetleg némi vitát is gerjesztve. Ekkor is természetes előtte egy kis evészet; a közös evés a legjobb összetartó erő! Ha a vendéglátó háziasszony esetleg nem folyik bele a bibliáról szóló beszélgetésbe, de néhány igen finom falattal segíti elő az egymáshoz való közeledést, akkor ő is papi funkciót töltött be!

Nagyon hasonló ehhez az összejövetelhez a gyakoribb találkozás, nagyobb számú résztvevővel, a kvázi mise. Ez talán annyiban más, hogy egyszerű liturgiája is kialakult az idők folyamán.

A IV. századig visszamenőleg ismert szent Jakab liturgiája [leiturgia = szolgálat Istennek] alapján (a legfontosabb mozzanatok, melyek most fontosak a számunkra, lásd a függelékben) a „mise” lényegét így képezem el. (mise régi nevei: „kenyértörés, emlékezés = anamnézisz (ti.: Jézusra), hálaadás = eucharisztia (mert a zsidók hálaadással kezdtek minden evést!).

- 1) Összejövünk, s ha az Ő nevében jöttünk össze, akkor már Ő is köztünk van! Jézus mondta: „ahol ketten, hárman összejönnek nevemben, köztük vagyok” [Mt 18/19], tehát ha Jézus nevében jövünk össze, akkor Ő már köztünk van; nem kell várni az „átváltoztatás”-ig, Ő már a negyedik emberként jelen van a templomban. Pontosabban: a családban, ahol az ebéd közben Jézusra is gondolnak, az Ő Tanítására, akkor és ott részesülünk a „Hála-misében”!
- 2) Mivel érezzük, hogy ezáltal a hely is megszentelődik, megpróbáljuk magunkat is egy kicsit szentebbé tenni, némi lelki porolgatással, csöndben magunkba mélyedve, pár percig belátni életünk azon mozzanatait, amelyek talán nem valók a szent pillanatokhoz.

„Előtte tegyetek bűnvallomást” (Didakhé. XIV. / 1.) Mit is jelent ez? Gondolhatsz, beszélhetsz a botlásaidról; ne legyenek vitás ügyeid felebarátoddal, kibékülés nélkül ne jöjj a Hálaadásra. Tehát a „vitás ügy” nem valami tudományos vita, hanem olyasmi, ami békétlenséget okozott ember és ember között. Tegyük inkább ennek ellenkezőjét, gondoljunk a szegényekre adakozással, felajánlásokkal. Tehát arról van szó, hogy Jézus emlékezetét békésen ünnepeljük, a hálaadást (= eucharisztia!) ne zavarja semmi belső feszültség. „Bocsásd meg

a vétkeinket...” – a megbocsátás békét jelent a számunkra; azt jelenti, hogy **lelkileg** rendbe jöttünk.

Hogyan tarthatnám számon a bűneimet? Mindig azokra kellene gondolnom – talán még egy kicsit utólag is élveznem a cselekedeteimet? Az ember úgyis érzi a lelki terheit, melyek hol jobban felbukkannak, hol csak a mélyben nyomják az embert. Lényeg, hogy meginduljunk a teher lerakása felé, s nyugodtan fogyasszuk el a közösség ételét.

- 3) Ezután jöhetne a lelki vezető elmélkedése egy-egy szentírási rész fölött. (Szent Pál levelei semmiképpen sem tartoznak a Szentíráshoz!!)
- 4) A felajánlás (anaphora = felküldés). Szokás szerint kenyeret és bort ajánlunk fel, mert a zsidó szeder-vacsorán így volt! De Jézus a szamáriai asszonynak „örök életre szóló vizet” is ajánlott.

Tehát nyugodtan bővíthetjük a felajánlásunkat: az egész heti munkánkat, a fizikai és gondolati tevékenységünket tesszük, illetve teszi a nevünkben a pap az oltárra; a pap, aki a mi képviselőnk, szócsövünk, aki köztünk elől áll, s a nevünkben kéri a Szentlelket, hogy az adományainkra való leszállásával (= epiklézisz) áldja meg azokat, tegye Jézus Testévé és Vérévé a dolgainkat, hogy azokat visszakapva egészen más, új jelentőséggel bírjanak az életünkben.

[én, mint tanár, elmagyarázok valamit – növendékeim ebből fölfognak valamit -, s ha a Szentlélek megáldja a tanári munkámat, akkor esetleg a növendékeim megértik, nem értik félre, s esetleg hasznuk is lesz belőle az életük folyamán. Ugyan ezt mondhatom egy asztalos munkájára is; néha még mondjuk is egy öreg bútorra, hogy „ezt már csak a Szentlélek tartja össze”, s nem is gondoljuk, hogy milyen találó ez a kifejezés!]

Tehát nem a pap változtatja át a kenyeret és a bort, hanem a Szentlélek. A keleti liturgiában nem csúcspont a „szerezetési igék” elmondása, hanem a Szentlélek lehívása jelenti azt!

És a pap nem is a közösséggel szemben működik, az oltár háta mögött, mint valami bűvész!

- 5) A visszakapott ajándékok értelméről, mily szépen énekel a Jakab-liturgia!

Jézus emlékezete nem öncélú valami, hanem a Tanítására való emlékezés, amit az életével, példabeszédeivel, szavaival adott élénk. Ez az a pillanat, amikor a teológiában jártas ember próbálja tanítást a számunkra kibontani.

Tehát a hálaadás (az 50. zsolt. és sok más zsoltár beszél a „hála-áldozatról, amivel igazán dicsérhetjük mi Mennyei Atyánkat) igen fontos része az összejövetelnek, amit a „kézfeltétellel” választott vezető irányított. A vallási életben van, amikor több, esetleg sok ember előtt kell a feladatát betöltenie a papnak.

Az újszülöttért való hálaadaskor („keresztelés”) gyakran nagyobb rokonság van jelen. Ilyenkor is meg kell szólalnia a papnak.

A házasságkötéskor is várnak a jelenlevők szóbeli, barátságos irányítást, együtt-örülő emberi szót, s a jelenlevők ünnepi érzéseinek a kibontakoztatását, átmelegítését.

A temetéskor az együtt érző szavak megfogalmazása mellé pedig igen nagy szükség van az Istenben bízó vigasztalásra.

Ezek mind olyan alkalmak, amikor nagyon szükséges egy olyan ember, aki sokat gondolkodik, a pszichológiában is jártas és szépen tud bánni a szavakkal, nagyobb közösség előtt.

Ez különösen fontos, amikor az emberek valamilyen ünnepélyes alkalomkor sokan gyűlnek össze a templomban. Például hálaadásra – év végi, tanév végi, esetleg hét végi alkalommal. Tulajdonképpen ez volna a vasárnapi mise, ami az egész heti port leveregeti a lelkünkéről, a felgyülemlett görcsöket megpróbálja egy kicsit oldani, s új lendületet adni a következő hét feladatainak a megoldásához.

De szörnyű érezni azt, amikor egy papnak nincsen mondanivalója, vagy azért mert kezdő, vagy azért mert nem foglalkozik az írásokkal; üressé teszi az összefüvetelt, de nem csak az éppen akkorit, hanem az emberek lelkében, az emberek számára a mindenkori templomba menést is. Nem kellene minden papnak beszélnie, illetve nem kell mindig kényszeresen beszélnie annak sem, akinek vannak gondolatai, aki tud nagyobb tömeg előtt is beszélni.

Ilyenek volnának a papa, pápa, pópa feladatai.

Húsvét a nagy-család legnagyobb hála-ünnepé volt.

A húsvét gyakori megünneplése az Úr napja volt, ahogy a Didakhé [XIV] (2. sz.) nevezi. „Gyűljetek egybe, törjétek meg a kenyeret és adjatok hálát...” (Jézus is mindig ezt tette!).

Tehát a „kenyértörés” a kis közösségben történt; maga ez a fogalom is erre utal. A mai nagyüzemileg gyártott ostya nagyon messze van az eredettől!

Szent Pál világosan beszél az első Timóteushoz írt levelében: „... aki püspökségre törekszik, magasztos dolgot kíván. A püspöknek feddhetetlennek kell lennie, egyszer nősültnek...” Később: „Aki saját házat nem tudja rendben tartani, hogyan tudná gondját viselni Isten közösségének”. Majdnem azt mondanám, hogy nőtlen ember nem is lehet pap!

A korai kereszténységben még nem differenciálódott a lelki-vezetői funkció presbiterre (a tiszteletbeli idősebb) és püspökre (a felügyelőre), [Pál levele Titushoz].

Tehát folytatva az elején megkezdett gondolat-sort: olyan embernek is kell lenni, illetve minden családfőnek ilyennek kell lennie, aki a közösséget jól tudja szervezni, összetartani. Ehhez talán elsősorban nem is beszédkészség kell, teológiai tudomány, hanem mindent megértő szeretet.

Amikor egy fiatal, nőtlenséget fogadott ember

tart „jegyes-oktatást”, nem csoda, ha elnézően mosolygunk! Tehát ő nem illetékes, hiteles ember ebben a pillanatban.

Még egyszer a bűnbocsánatról.

Nagyon oda kellene figyelniünk Jézus szavaira (Mt 12/31) „minden bűn és káromlás bocsánatot nyer, de a Lélek ellen való káromlás nem nyer bocsánatot!”

Ki ez? Az, aki nem érzi meg Isten jelenlétét, aki végképpen nem tud kifordulni közönyös állapotából, akit nem hat meg semmi, csak mindig a Belzebubot látja. Az alázat Isten felé nem megtérés, hanem fölismerése a csodának, a mennyország itteni megjelenésének, a lelkünk mélyén mindig dolgozó reménynek; hátha én is Isten barátja lehetek!

Persze mindig van igény olyan emberre – egyegy – nagyobb közösségben, akit „lelki-személtáladnak” szoktak nevezni, de ez nem a gyóntatószékben ücsörgő pap szokott lenni. Ha pap – a vallásilag, pszichológiailag jobban képzett ember – sem a gyóntatószékben szokta ezt a hivatását gyakorolni. És főleg nem előírásra, szinte kényszerítve a halandót az ilyen beszélgetésre. Itt nagyon fontos a lélektan, az együttérzés megléte, de hogyan tud együtt érezni egy javakorabeli ember gondjával, lelki-bajával egy fiatal ember, aki csak azért gyóntató, mert elvégezte a teológiát?!

Az az ember, akiben Isten Lelke munkálkodik (Mt 12/28), ahogyan Jézusban is működött, amikor meggyógyította a béna embert, az tud segíteni az én lelkiismeretemnek a bűntudattól való megszabadulásában.

A kimondatlan szeretet sugárzása üdvöztíti a másik embert, nem az ilyen adminisztratív mozzanatok (a gyakori gyónás). A közös, boldog evészet melege mindennél többet ér! Természetesen ehhez egy érzékeny, a háttérben munkálkódó, többet-tudó (Isten-ismeretben elmélyülő) ember kell.

Talán ez volna a PAP!

Függelék.

A legősibb liturgiáról. [*leiturgia* = papi szolgálat]

Szent Jakab, az Úr testvérének isteni liturgiája.

A fokozatosan szerveződő egyházban a hálaadás, a közös vacsora, az eucharisztia is fokozatosan változott, szerveződött, eltávolodván az eredeti zsidó széder-estiszerbartástól.

A IV. századtól már határozottan többféle különülnek ezek a gyakorlatok, azaz: már többféle liturgiáról beszélhetünk. Ezek közül a legősibb a Szt. Jakab nevéhez kötött szertartás. Természetesen Szt. Jakab életétől is hosszú út vezet a IV. századig, és Jeruzsálemtől Antiokhiáig, ahol más liturgiák is kialakultak.

A kor két másik nevezetes szertartás formája: a Nagy szent Vazulról és az Aranyszájú szent Jánosról elnevezett liturgia. Természetesen sok a közös mozzanat mindhárom szertartásban, s mindegyik hord magában bizonyos pillanatokban ősi imákat.

A fejlődés a XIII. sz.-ig tartott, s a mai napig is élő gyakorlatot jelentenek. Az idők folyamán a Szt. Jakab-féle

meglehetősen háttérbe szorult (talán az egyszerűbbé miatt), s ma csak évente egyszer, okt. 23-án, szent Jakab ünnepén történik e szerint az ünnepi szolgálat.

Témánkhoz a legfontosabb mozzanatok és imádságok.

Az áldozati adományt, a kenyeret és bort a Szentlélektől megszentelt falpra helyezik.

Közben a hívek himnuszokat énekelnek, pl.: „Teljék kedved [Uram] tömjénünkben, amint édes volt Ároné, és szolgálatunkban, mint a Niniveiek könyörgésében...”

A központi rész vázlata:

- 1) a kenyér és a bor előkészítése,
- 2) az ige-liturgia; olvasmányok, szentbeszéd,
- 3) följajánlás = anaphora = „felküldés”
- 4) kommunió.

A följajánlás, az anaphora részei: *anamnézisz*, a megemlékezés, hiszen Jézus azt kérte annakidején, hogy „ezt az én emlékezetemre cselekedjétek”. (ezért a mise egyik régi elnevezése az *anamnézisz*!), tehát ekkor hangzanak el az un. szereztetési igék, de e liturgiában nem ez az „átváltoztatás”! Ezután következik az *epiklézisz*, a Szentlélek lehívása a följajánlott adományokra. A Szentlélek áldja meg, alakítja át a felajánlott kenyeret és bort Jézus testvévé és vérévé! (nem a pap!)

A diakonus így figyelmeztet:

„Mily ünnepélyes, ó, kedveseim, és mily félelmetes ez az idő, amikor a Szent és Éltető Lélek alászáll a mennyből, a magasságból, és reászáll e szent följajánlott adományokra és megszenteli azt.”

A pap mint a közösség első embere – háta mögött a közösséggel – imádkozik a Mindenható Istenhez, s az imáját a közösség négyszer „amin”-nal nyomatékosítja (tehát a mise mindenképpen közösségi aktus!)

„...Isten, a Te nagy irgalmasságod szerint bocsásd le ránk és ezekre az előttünk fekvő szent adományokra a Te Szentséges Lelkedet, Urunkat és Éltetőnket ...aki a Törvényben és a prófétákban és a Te Újszövetségében szólott, aki alászállott galamb képében a mi Jézus Krisztus Urunkra.

...Ezt a Szentséges Lelkedet bocsásd le, Uralkodó... hogy az ő szent és jószágos és dicsőséges jelenlétével reájuk szállván, megszentelje azokat, és tegye ezt a kenyeret Krisztus szent Testvévé. – **ámin.**

Ezt a kelyhet pedig Krisztus drága Vérévé – **ámin.**

Hogy legyen azok mindazok számára, akik részesülnek belőlük, a bűnök bocsánatára és az örök életre. – **ámin.** A lelkek és a testek megszentelésére - **ámin.**”

Mi Atyánk, majd a papok viszik a népnek a megszentelt Kenyeret és Bort.

Hálaadás.

„... ezért hálaéneket ajánlunk fel Neked, ajkaink gyümölcsét, melyek vallják a Te kegyelmedet ezzel a tömjénáldozattal együtt (tehát a tömjénezés is része a felajánlott adományoknak), amely szálljon Hozzád, Istenünk; és ne térjen vissza üresen, hanem ajándékozod nekünk általa a Te Szentséges Lelked illatát, a tisztaságos

és elvehetetlen illóolajat”

A tömjénezés és az illóolaj említése biztosan nem a legrégebbi réteg származéka.

Lényeg: följajánljuk munkánk gyümölcsét, melyet a Szentlélek megáld, istenivé tesz, majd ezt visszakapjuk istenáldotta csodálatos kincsként; ezért adunk HÁLÁT!

Tehát ennek a liturgiának leginkább a háttérén van értelme – ha naponta, akkor is csak este!, de a bizánciak nem miséznek naponta!

2016. július 08.

GROMON ANDRÁS A NÁSZNÉPTŐL AZ EUNUCHOKIG KÜLÖNÖS KÉPEK JÉZUS TANÍTÁSÁBAN

Tanításában Jézus gyakran használt különös, merész, sőt meghökkentő képeket, hasonlatokat. Erre gondolva mindenkinek rögtön eszébe jut a szálka-gerenda vagy a szűnyog-teve párhuzam („Miért nézed a szálkát testvéred szemében? A gerendát pedig, amely a saját szemedben van, nem veszed észre?”: Lk 6,41; „Vak vezetők! A szűnyogot megszüritek, a tevét pedig lenyelitek”: Mt 23,24). Ezek a képek, hasonlatok olykor rendkívül szellemesek és magától értetődő jelentésűek, máskor viszont – a megfelelő háttérismeretek nélkül – sokszor homályosnak vagy egyenesen érthetetlennek tűnnek, és ezzel félreértésre/félreértelmezésre adnak alkalmat. Ezért hasznosnak tartom, hogy az összesen kb. 25 esetből a legfontosabbnak tűnő tízet alaposan szemügyre vegyük, mégpedig egyszerűen a Márk-, ill. Máté-evangélium szerinti előfordulás sorrendjében.

A násznép és a vőlegény

Keresztelő János tanítványai és a farizeusok böjtölő emberek voltak. Elmentek Jézushoz, és megkérdezték: „Miért van az, hogy János tanítványai és a farizeusok böjtölnek, akik viszont neked lettek közülük tanítványaid, nem böjtölnek?” Jézus erre azt felelte nekik: „Vajon böjtölhet-e a násznép, ha a vőlegény velük van a lakodalmas teremben? (Mk 2,18-19a).

A kérdezők és Jézus közti feszültség megértéséhez tudnunk kell, hogy itt nem a rászorulókkal való osztozás vagy az önfegyelem gyakorlása miatti böjtről van szó, hanem arról a kultikus-aszketikus böjtölésről, amely az Isten (Jahve) távolléte miatti szomorúságot fejezte ki, illetve Isten uralmának eljövételét akarta siettetni. Talán nem Jézus minden tanítványának szólt a szemrehányás, hanem csak azoknak, akik Keresztelő János tanítványai közül váltak az ő tanítványaivá (vö. Jn 1,35-39), és Jézust követve már nem folytatták korábbi mesterük (és a farizeusok) böjtölési gyakorlatát.

Ellenkérdésével Jézus megvédte a maga és tanítványai nem-böjtölő gyakorlatát, mégpedig egy olyan képpel, amelynek a jelentését az ószövetségi háttér ismer-